100 éve született B. A. Szerebrennyikov (1915–1989)

Borisz Alekszandrovics Szerebrennyikov olyan művelője volt szűkebb tudományterületünknek és a hozzá közeli, vele szomszédos területeknek, akinek emlékét felelevenítenünk érdemes, talán még kötelességünk is.

Szerebrennyikov 1915. március 6-án született tanító gyerekeként egy orosz–zürjén vegyes családban az egykori cári birodalom Arhangelszki kormányzóságának Holmogori nevű településén, és 74 éves korában 1989. február 28-án távozott az élők sorából. Középiskolai tanulmányainak befejeztével 1930-tól nyomdai munkásként kezdte önálló életét, majd 1931-től 1933-ig Moszkvában a modern nyelvek intézetében német fordítói szakon tanult. 1940-ben egy moszkvai felsőfokú tanintézetben szerzett diplomát klasszikus nyelvekből és görög–latin irodalomból. Számos kortársához hasonlóan őt is elragadta a háború vihara, 1941-től 1945-ig szolgált a szovjet hadseregben.

1945 és 1948 között a moszkvai egyetemen volt aspiráns, összehasonlító germanisztikával foglalkozott, majd 1949-ben védte meg ógörög témájú kandidátusi disszertációját. 1950-ig ugyanezen egyetem filológiai fakultásán tanított. Az 1950-es évektől sorsa az akadémiai Nyelvtudományi Intézethez kapcsolódott, ahol eleinte tudományos munkatársként, majd igazgatóhelyettesként is tevékenykedett, 1960-tól 1964-ig pedig igazgató volt. Az életrajz következő fontosabb állomásai: 1953-ban a Szovjet Tudományos Akadémia levelező tagjává választották, 1956-ban lett a nyelvtudomány doktora, 1969-ben kinevezték professzorrá, pályájának csúcsán, 1984-ben akadémiai rendes taggá választották.

Kitűnő finnugristaként tartja számon a szakmai világ. Gyerekkorától tudott zürjénül, majd megtanult más finnugor, továbbá törökségi nyelveket is, szabadon alkalmazta a nyelvtudomány leggyakoribb munkanyelveit. Minden bizonnyal részben zürjén családi hátterének is szerepe volt abban, hogy a finnugrisztika is felkeltette érdeklődését. Fontos munkák kerültek ki keze alól, amelyekben igen gyakran a permi és a volgai finnugor nyelvek történeti kérdéseihez szólt hozzá, ezen nyelveknek a szomszédos törökségi nyelvekhez fűződő több évszázados kapcsolatait és kölcsönhatásait taglalta. Ezen írásai közül említtessenek meg azok, amelyek az egyes finnugor nyelvek története és kapcsolatai iránti elmélyült érdeklődését tanúsítják: részletesen tárgyalta a permi nyelvek történeti morfológiáját (1961, 1962a, 1963a), gyakran idézett alapmű a permi és a volgai nyelvek igeidőit és -aspektusát vizsgáló könyv, amelyben a szomszédos törökségi nyelvek szerepét is hangsúlyozta

(1960), a finnségi nyelvek igeidői is felkeltették figyelmét (1959, 1963b), mordvin történeti morfológiai kötete (1967) is nélkülözhetetlen az uralisztikai kézikönyvtárakban.

Különösen foglalkoztatták főleg a permi és a volgai képzők, az igeidők és az esetragok, de olykor nyelvcsaládunk más csoportjainak is szentelt írásokat e témakörben. Szívesen szólt hozzá finnugor és uráli alapnyelvi morfológiai és szintaktikai kérdésekhez is (1964, 1968, 1987, 1989b, még vö. 1982a).

Azon nyelvészek közé tartozott, akik szélesebb háttérben is szorgalmasan tanulmányozták a nyelvek történetét, azoknak egymásra gyakorolt hatásait. Már pályája kezdetén is foglalkozott ezzel (1955).

Számomra különösen tanulságos az a könyve, amelyben az összehasonlító nyelvtudományban a valószínűség elvének alkalmazását boncolgatta, és ebben sok uráli, indogermán és törökségi (elvétve pedig más) nyelv egyes jelenségeinek (esetleg kontaktusok révén történt) kialakulását tárgyalta (1974).

Elsők között volt, akinek megalapozott kétségei támadtak abban a tekintetben, vajon a mordvin és a cseremisz úgy testvérnyelvek-e, mint pl. a zürjén és a votják, vagyis volt-e kettejüknek közös előzménye (1989a).

Noha munkásságjegyzékét szemlélve feltűnik, hogy az etimológia nem állt érdeklődésének középpontjában, néhányszor azonban kirándult erre a területre is.

Széleskörű nyelvismeretének és kiváló szakmai felkészültségének köszönhetően figyelemreméltó tipológiai tárgyú tanulmányok szerzőjét is tisztelhetjük személyében (1958, 1965a, 1972b, 1973b, 1978). Ehhez a sorozathoz kapcsolódik az az önálló mű, amelyben a nyelvi rendszer fejlődésének viszonylagos önállóságáról, függetlenségéről értekezett (1968).

A most említett körülmények folytán talán szinte törvényszerű, hogy ő kezdeményezett egy olyan általános nyelvészeti tanulmánykötet-sorozatot, amely a nyelv életének, funkcióinak, szerkezetének és történetének titkait, valamint ezek kutatásának mikéntjét boncolgatta (1970, 1972b, 1973, ehhez még vö. 1988). Ez a sorozat idegen nyelveken is megjelent, magyarul pedig összevont és rövidített változatként látott napvilágot (1986a).

A nyelvrokonság kritériumaival kapcsolatban is voltak érdemes gondolatai (1965b, 1968, 1975, 1982b).

Némely tanulmánya sokat ígérő címet kapott ugyan, de sajnálatosan rövidre sikerültek olykor az írásokban tárgyalt kérdésekre adott válaszok (pl. 1962b, 1983, 1986b), noha puskaporából nyilvánvalóan lényegesen többre is futotta volna.

Az oroszországi finnugor nyelvek némelyike szótárírásának is tevékeny részese volt (1956, 1993).

Ismereteim szerint legtöbbnyire magányos farkasként kutatott, ritkán volt szerzőtársi minőségben, ilyen kivételként történt meg, hogy feleségével, N. Z. Gadzsijevával szövetkezett kézikönyvek, monográfiák írására (1979, 1986).

Iskolateremtőként is jelentős személyiség volt: több, eredményes kutatóvá lett fiatalnak volt témavezetője, akik a finnugrisztika és a turkológia ismert művelőivé váltak. Fontos funkciókat töltött be a szovjet nyelvtudományi életben. Munkásságát tagsággal ismerte el a Finn Akadémia és külső tagsággal a Magyar Tudományos Akadémia.

A hajdani Szovjetunió uralisztikájának ismereteim szerint rajta kívül még két elismerésre méltó művelője volt, D. V. Bubrih és V. I. Litkin; Szerebrennyikov abban különbözik e két kiválóságtól, hogy az uralisztika horizontján túlra is tekintett.

Végezetül szólok az emberről is: kellemes beszélgető volt, akinek voltak különös gyengeségei is. Néhai Wolfgang Veenker kollégánk mesélt többször is arról, Borisz Alekszandrovics milyen lelkesen gyűjtött és vásárolt külföldi útjain söröspoharakat. Magam is tudok arról, hogy szenvedélyesen látogatta a könyvesboltokat és az antikváriumokat, sok szakkönyvet és szótárt vásárolt. Eme szenvedélyének én is haszonélvezőjévé lehettem, mivel halála után egy moszkvai antikváriumban jónéhány kötetet vehettem meg a hagyatékából.

Ezen életműértékelés valószínűleg töredékesre sikerült, mivel alapvetően saját ismereteimre és könyvtáramra támaszkodva írtam meg ezt a megemlékezést. Az uralisztika munkásai hálásak lehetnek B. A. Szerebrennyikovnak odaadó tudományos tevékenységéért!

Irodalom[1]

Gadzsijeva, N. Z. – Szerebrennyikov, B. A. 1986: Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Синтаксис. Наука, Москва.

Szerebrennyikov, B. A. 1955: О взаимодействии языков (Проблема субстрата). Вопросы языкознания 1955/1: 7–25.

Szerebrennyikov, A. B. (szerk.) 1956: Марийско-русский словарь. Государственное издательство иностранных и научных словарей, Москва.

Szerebrennyikov, B. A. 1958: К критике некоторых методов типологических исследований. Вопросы языкознания 1958/5: 24–33.

Szerebrennyikov, B. A. 1959: Pluskvamperfekti ja perfekti päritolu probleemist läänemeresoome keeltes. Emakeele Seltsi Aastaraamat 4: 249–255.

[1] Egységesítés végett az orosz neveket mindenkor transzliterált formában közlöm.

Szerebrennyikov, B. A. 1960: Категории времени и вида в финно-угорских языках пермской и волжской групп. АН СССР, Москва.
Szerebrennyikov, B. A. 1961: Ungeklärte Fragen der Geschichte der permischen Sprachen. Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae 11: 43–65.
Szerebrennyikov, B. A. 1962a: Из истории падежной системы пермских языков. In: Вопросы финно-угорского языкознания. К 70-летию со дня рождения… Д. В. Бубриха. Издательство Академии наук СССР, Москва – Ленинград. 9–32.
Szerebrennyikov, B. A. 1962b: О причинах неодинакового порядка расположения притяжательных суффиксов в уральских и алтайских языках. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 15: 311–313.
Szerebrennyikov, B. A. 1963a: Историческая морфология пермских языков. АН СССР, Москва.
Szerebrennyikov, B. A. 1963b: Категории времени в прибалтийско-финских языках. Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused 8: 426–515.
Szerebrennyikov, B. A. 1964: Основные линии развития падежной и глагольной систем в уральских языках. Наука, Москва.
Szerebrennyikov, B. A. 1965a: Причины устойчивости агглютинативного строя и вопрос о морфологическом типе языка. In: Морфологическая типология и проблема классификации языков. Наука, Москва – Ленинград. 7–26.
Szerebrennyikov, B. A. 1965b: Об относительной хронологии появления некоторых грамматических форм в уральских языках. In: Beiträge zur Sprachwissenschaft, Volkskunde und Literaturforschung. Wolfgang Steinitz zum 60. Geburtstag am 28. Februar 1965 dargebracht. Akademie Verlag, Berlin. 382–386.
Szerebrennyikov, B. A. 1968: Всякое ли внешнее сопоставление недопустимо? Советское финно-угроведение 4: 39–47.
Szerebrennyikov, B. A. (szerk.) 1970: Общее языкознание. Формы существования, функции, истории языка. Наука, Москва.
Szerebrennyikov, B. A. (szerk.) 1972a: Общее языкознание. Внутренняя структура языка. Наука, Москва.
Szerebrennyikov, B. A. 1972b: О лингвистических универсалиях. Вопросы языкознания 1972/2: 3–16.
Szerebrennyikov, B. A. (szerk.) 1973a: Общее языкознание. Методы лингвистических исследований. Наука, Москва.
Szerebrennyikov, B. A. 1973b: Strukturmerkmale der frühuralischen Grundsprache. Ural-Altaische Jahrbücher 45: 65–79.

Szerebrennyikov, B. A. 1974: Вероятностные обоснования в компаративистике. Наука, Москва.
Szerebrennyikov, B. A. 1975: Праязык как необходимая модель. In: Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus anno 1975. Pars I. Akadémiai Kiadó, Budapest. 61–69.
Szerebrennyikov, B. A. 1978: О путях превращения одного микротипа в другой микротип (на материале марийского языка). In: Историко-типологические исследования по финно-угорским языкам. Наука, Москва. 5–48.
Szerebrennyikov, B. A. – Gadzsijeva, N. Z. 1979: Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Учебное пособие для вузов. МААРИФ, Баку.
Szerebrennyikov, B. A. 1982a: О некоторых проблемах истории финно-угорских языков. Советское финно-угроведение 18: 81–89.
Szerebrennyikov, B. A. 1982b: Проблема достаточности основания в гипотезах, касающихся генетического родства языков. In: Теоретические основы классификации языков мира. Проблемы родстав. Наука, Москва. 6–62.
Szerebrennyikov, B. A. 1983: О некоторых результатах контактирования финно-угорских и тюркских языков. Советское финно-угроведение 19: 112–114.
Szerebrennyikov, B. A. (szerk.) 1986a: Általános nyelvészet. A nyelv belső struktúrája és a nyelvészeti kutatás módszerei. Akadémiai Kiadó, Budapest.
Szerebrennyikov, B. A. 1986b: О некоторых причинах возникновения глагольных префиксов в обско-угорских языках. Советское финно-угроведение 22: 54–56.
Szerebrennyikov, B. A. 1987: Синтаксис уральского праязыка – синтаксис тюркского типа. Советское финно-угроведение 23: 81–88.
Szerebrennyikov, B. A. 1988: Роль человеческого фактора в языке. Язык и мышлене. Наука, Москва.
Szerebrennyikov, B. A. 1989a: Существовала ли финно-волжская общность? In: Финно-волжская языковая общность. Наука, Москва. 6–29.
Szerebrennyikov, B. A. 1989b: Реконструкция основных элементов грамматического строя языков, входящих в финно-волжскую общность. In: Финно-волжская языковая общность. Наука, Москва. 133–174.
Szerebrennyikov, B. A. (szerk.) 1993: Эрзянско–русский словарь. Русский язык – Дигора, Москва.

HONTI LÁSZLÓ